

21. Курси для персоналу насінних пунктів. *Український голос*. 1942. 27 серп. С. 4.
22. Оголошення. *Наші вісті*. 1941. 5 жовт. С. 4.
23. Оголошення. *Український голос*. 1942. 7 трав. С. 6.
24. [Одномісячний курс провідниць дитячих садків]. *Український голос*. 1942. 14 трав. С. 6.
25. Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942–1944 рр.). URL <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12884/1/Potylchak.pdf>. (дата звернення: 20.11.2018).
26. Праця шкільного інспекторату в Луцьку. *Український голос*. 1942. 12 лют. С. 8.
27. Середня торговельна школа в Седлищах. *Ковельські вісті*. 1942. 3 верес. С. 4.
28. Сільсько-господарська школа в Шпанові. *Український голос*. 1943. 7 жовт. С. 4.
29. Торговельна школа. *Український голос*. 1942. 24 верес. С. 4.
30. Учительський курс на Поліссі. *Український голос*. 1942. 13 серп. С. 4.
31. Хроніка. *Український голос*. 1942. 19 берез. С. 6.

Юрій Крамар, Любомир Дударчук. Професійне образование на Волині в період німецької окупації (1941–1944 гг.). В статті дається характеристика системи професійного образования на Волині в 1941–1944 гг. Просліджується процес створення і функціонування установ професійного образования в регіоні. Виявляється, що вони готували спеціалістів в тих галузях господарської і соціально-бюджетної сфери, які були найбільш востребовані з точки зору окупаційної адміністрації. Показується роль місцевих культурно-просвітельських товариств і громадських організацій в освітній житті краю, підраховано кількість учнів в професійних навчальних закладах волинських міст – Луцьк, Ковель і Рівно. Розкривається рівень професійної підготовки і матеріального забезпечення педагогічних працівників. Виявляється роль освітніх установ як центрів антикомуністичкої і протинацистської пропаганди, методика викладання і навчання в них, причини зміни політики місцевих властей в цій сфері на завершальній стадії Другої світової війни.

Ключевые слова: райкомисариат «Україна», Волинь, гебітскомисариат, окупаційна влада, професійне образование.

Yuriy Kramar, Liubomyr Dudarchuk. Professional (Vocational) Education in Volyn in the Years of German Occupation (1941–1944). The article highlights the issues of the vocational education in Volyn in 1941–1944. The importance is placed on the process of establishment and functioning of the vocational educational institutions in the region. The study has revealed that they trained specialists mainly for those branches of economy and social sphere, which were the most demanded in terms of occupation power. The author analyses the role/importance of the local cultural-educational societies and public organizations in the educational space of the region. The article provides information regarding the number of the students at those vocational institutions in the towns of Lutsk, Kovel and Rivne, methodology of teaching and the level of the professional training (qualification) of the teachers staff. In the focus of consideration are also the issues of the role of the vocational educational establishments in the anticommunist and anti-German propaganda and the reasons for the changes in the local government policy in this sphere at the final stage of the World War II.

Key words: Reichkommissariat «Ukraine», Volyn, Hebitkommissariat, occupation authorities, vocational education.

Стаття надійшла до редколегії
10.06.2018 р.

УДК 94(477+355.34:94) «1943/1944»

Ярослав Антонюк

Маловідома сторінка Волинської трагедії: протистояння СБ ОУН та «двійки» польського підпілля

У статті досліджено протистояння СБ та «двійки» польського підпілля в часи Волинської трагедії 1943–1944 рр. З'ясовано, що поштовхом до протистояння стало заміщення німцями української поліції польською, а також відмова поляків визнавати владу Запілля УПА. Ліквідації СБ поляків відбувалися не за національною ознакою, а обгрунтовувалися їхньою агентурною роботою на німців.

Ключові слова: Служби безпеки, ОУН, УПА, Армія Крайова, каральні операції, розвідка, контррозвідка, агентура.

Постановка наукової проблеми та її значення. Польсько-український конфлікт 1942–1947 рр. уже багато років є однією з чільних проблем новітньої історії України. За цей час вітчизняними та зарубіжними науковцями досліджено різноманітні сторінки цієї міжнаціональної трагедії, однак досі поза увагою істориків залишається протистояння в ній спецслужб українського й польського підпілля.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Аналізуючи історіографію зазначеної тематики, можна зауважити, що досі не з'явилося публікації стосовно безпосередньо протистояння спецслужб ОУН та польського підпілля в часи Волинської трагедії. Серед праць, які частково згадують зазначену тематику, можна виокремити монографію Дмитра Веденєєва. У ній коротко згадується протистояння Служби безпеки Організації українських націоналістів (далі – ОУН) та «двуйки» Армії Крайової (далі – АК) [5]. Досить детально операцію СБ зі знищення польської агентури в с. Домінопіль Турійського р-ну Волинської обл. дослідив у своїй книзі Іван Ольховський [23]. Головним матеріалом для написання статті стали опубліковані та неопубліковані архівні документи.

Мета статті – дослідження протистояння спецслужб ОУН та польського підпілля під час Волинської трагедії 1943–1944 рр. Це доповнить загальну картину подій і допоможе з'ясувати дійсні позиції ворогуючих сторін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Передумови протистояння між українцями та поляками в часи Другої світової війни можна шукати ще у 20–30-х рр. ХХ ст. або й ще давніше. Зрештою, першим ворогом ОУН, а згодом і її спецслужби, стала Друга Річ Посполита. Радянська, а згодом німецька, окупація лише підігріла й тимчасово відстрочила комплекс гострих суперечностей між обома народами. Увесь цей час СБ уважно слідкувала за польським підпіллям [20, с. 91–100]. Збирала інформацію про його плани та потенціал. Проте до збройного протистояння справа не доходила.

Усвідомлюючи невідгданість повномасштабного конфлікту, на початковому етапі обидві сторони намагалися його стримувати. Так, у с. Кияж Рожищенського р-ну Волинської обл. невідомими злочинцями вбито польську сім'ю Гузовських. Вижили лише батько із сином, яких у той час не було вдома. На місце злочину негайно прибув референт СБ і, зібравши населення села повідомив, що вбивство здійснили провокатори, які до цього вбили сім'ю українця Дениса Вірного [17, с. 140–141].

Ситуація на Волині та Західному Поліссі почала кардинально змінюватися весною 1943 р. Підставою цього став масовий перехід української поліції в Українську повстанську армію (далі – УПА) та заміна її німцями на польську. Відтоді конфлікт динамічно переходив зі стадії ворожнечі до масштабного збройного протистояння.

На початковому етапі СБ страчувала лише окремих поляків, яких підозрювали в роботі на німців. 22 травня 1943 р. в с. Антонівка Турійського р-ну Волинської обл. боївка СБ розстріляла Станіслава й Стефанію Вшолу, а їхній будинок спалила. Згаданих поляків підозрювали в наданні німецькій жандармерії інформації про рух чоти старшинської школи УПА із с. Мочулки. У результаті засідки загинуло 18 повстанців, п'ятеро отримали смертельні поранення [23, с. 15].

Серед німецьких агентів траплялися й українці, які допомагали полякам здійснювати каральні операції. Так, за інформацією Панаса Кудлі, 22 червня 1943 р. каральний загін польської поліції на чолі з Апелем прибув до с. Скобелки Горохівського р-ну Волинської обл. За наданими списками схоплено 50 українців, яких підозрювали у зв'язках з УПА. Дев'ятьох із них одразу повісили на телеграфних стовпах від сільської школи до Горохова [4]. Пораненого сорокарічного Гриця Гнатюка прив'язали за ноги до автомобіля й таким чином замордували. Після каральної операції Кудля разом із поляками та ув'язненими українцями виїхав до Горохова [28, арк. 22].

Однак агентурна робота поляків проти ОУН не обмежувалася лише наданням інформації німцям. У складі АК діяла власна спецслужба – «Двуйка», яка складалася з двох підрозділів: 2-А (розвідки) та 2-Б (контррозвідки) [5, с. 175–176]. Її робота охоплювала легальні й нелегальні середовища, а за напрямками поділялася на політичну та бойову. Стосовно діяльності підпілля ОУН в інструкціях «двуйки» рекомендувалося збирати інформацію про українські політичні сили, які з нею ворогують. Слід було здобувати якомога точніші дані про чисельність повстанських загонів, їх кількісний, віковий склад, настрої серед вояків, стан підготовки, озброєння, забезпечення боєприпасами, лінії зв'язку, а також персональні дані та адреси керівників підпілля ОУН й УПА. Усі ці дані записувалися та надсилювалися керівництву [6, арк. 8–9].

Більшість польських агентів у середовищі УПА були українцями за походженням. Нерідко вони надавали керівництву АК цінну військову інформацію. Наприклад двоє українців із с. Тростянець Ківерцівського р-ну Волинської обл. – Сидір Ольховський і Никифор Климчук таємно попередили «пляцувку» в Пшебражі про час та напрямок нападу сотні УПА. За цією інформацією поляки влаштували поблизу с. Тростянець засідку й повністю розгромили повстанців [24, с. 432]. Подібний випадок трапився в серпні 1943 р. із «пляцувкою» в с. Засмики Ковельського р-ну Волинської обл. Місцевий українець попередив поручника АК Владислава Чермінського – «Яструба» – про запланований на них напад двох сотень УПА. Крім того, надав інформацію про місцезнаходження їхнього штабу в будинку лісника біля с. Грушівка. Завдяки неочікуваному нападу підрозділу АК на повстанців, «пляцувку» в Засмиках було врятовано [16, с. 60].

СБ намагалася виявляти подібних польських інформаторів. В інструкції для СБ Ковельської округи ОУН за весну 1943 р. зазначено, що в кожному селі є люди «які мріють про повернення Польщі та ненавидять ОУН. Серед них багато вихрестів, колишніх чиновників, службовців тощо. Вони цікавляться, до кого заходять повстанці, та часто їздять до міста. Нерідко отримували за свою агентурну роботу матеріальну винагороду» [1, арк. 287]. В інформаційному повідомленні до референта СБ Теремнівського р-ну Василя Кротюка – «Володимира» – за літо 1943 р. указано, що житель с. Воротнів Луцького р-ну Волинської обл. Данило Степанюк співпрацював із поляками. За це йому дали три скирти збіжжя з колишнього панського фільварку в Щедрині [13, с. 109]. На основі подібної інформації СБ складала картотеки «чорні листи» підозрілих у співпраці з ворогом осіб. У разі підтвердження даних згаданих агентів заочно судили та виносили суворі вироки.

Із набиранням міжнаціональним конфліктом обертів, діяльність СБ на Волині та Західному Поліссі стала жорсткішою. Однією з причин цього було вперте небажання поляків підпорядковуватися Запіллям УПА й водночас орієнтація на співпрацю з німцями. Вочевидь, це підштовхнуло керівництво ОУН на північно-західних українських землях на чолі з Дмитром Клячківським – «Климом Савуром» – до збройного вирішення «польського питання».

У цьому випадку СБ намагалася силою змусити поляків визнати зверхність адміністрації Запілля УПА. За свідченнями референта СБ Острозького р-ну Володимира Ступака – «Ганзя», – до нього надійшов таємний наказ Рівненського обласного коменданта СБ Миколи Кравчука – «Цигана» – щодо відзначення річниці «Акту відновлення української державності». Передбачалося в ніч на 30 червня 1943 р. здійснити напад на польські села, які не хочуть визнавати владу УПА. Безпосередньо проводити акцію повинні були станичні [10, арк. 39].

У контексті супротиву поляків Запіллям УПА, найвідомішою є ліквідація СБ «партизанського штабу» в с. Домінопіль Турійського р-ну Волинської обл. Розпочалася згадана історія 17 квітня 1943 р. Тоді підрозділ УПА знищив у Домінополі німецький укріплений пункт і приєднав польське село до територіальних формувань «Січі». Місцеві жителі заявили про свою підтримку УПА та навіть сформували сотню самооборони.

Однак, як згодом з'ясувалося, їхня позиція була неширою. Увесь цей час поляки Домінополя співпрацювали з німцями. У ніч на 11 липня 1943 р. вони напали на вартових, які охороняли шлях до штабу загону «Січ» у с. Вовчак. Водночас розпочався раптовий наступ близько 400 німців за підтримки танків та трьох літаків. Повстанці вчинили нападникам запеклий опір. У боях загинуло 14 повстанців і згоріло кілька будинків. Німці відступили залишивши танк та три вантажні авто. Поранених та вбитих солдатів забрали із собою. Практично тоді від знищення повстанську базу врятували лише добре організовані лінії оборони [23, с. 16–18]. Оговтавшись від боїв, керівництво «Січі» вирішило показово покарати за зраду поляків Домінополя. Для здійснення каральної операції залучили дві сотні УПА й місцеві боївки СБ [26, с. 126–128, 130–133]. За архівними документами, тоді загинуло до 200 поляків [3, арк. 17], згідно зі спогадами учасника УПА Василя Горуна – 218 осіб. Польські історики Владислав та Єва Семашки «округлили» їх кількість до 250, а згодом «кресові» організації заявляли вже про 490 вбитих [27].

Резонанс цієї події засвідчує листівка штабу загону «Січ» від 15 липня 1943 р. під назвою «До відома громадянству». У ній пояснювалися причини знищення Домінополя й зазначалося, що це зроблено виключно для оборони. Наголошено, що примирення українців і поляків залежить від волі останніх, а повстанці «на добре діло завжди готові» [18, с. 754]. Про це ж ішлося у «Бойовому звіті» загону УПА «Січ» від 14 липня 1943 р. [12, арк. 2].

Специфічним завданням СБ під час Волинської трагедії стала ліквідація окремих поляків у містах, які були недоступні підрозділам УПА. Відбувалося це через індивідуальні теракти та раптові напади на околиці. Згідно зі свідченнями керівника Військової округи «Тури» Юрія Стельмашука – «Рудого», – упродовж серпня 1943 р. СБ проводила масштабну ліквідацію польських агентів у Ковелі [9, арк. 111]. Тадеуш Карпета згадував, що у Володимирі-Волинському на вулиці Льотничній, поблизу цегельні, оунівці вбили дві польські сім'ї [24, с. 388]. У північному передмісті Луцька – Гнідаві – вбито 27 поляків і стільки ж у східному передмісті Вулька [24, с. 774].

У сільській місцевості боївки СБ діяли переважно спільно з підрозділами УПА. Упродовж 29–30 серпня 1943 р. ліквідацією польських колоній Підріжжя, Гай, Мислин Ковельського р-ну Волинської обл. керував Голобський районний комендант СБ «Лісовик», районний провідник «Ліщина» та сотенні УПА «Орел» й «Залізник» [9, арк. 79]. За наказом референта СБ Луцької округи Федора Затовканюка – «Мирона», – боївка СБ Луцького надрайону спільно з куренем УПА «Петра», здійснили влітку 1943 р. напади на такі польські села, як Костюхівка, Озеряни-Польські, Бунасівка, Антонівка й ін. Більшість їхніх мешканців утекли до міст, а частину вбито [11, арк. 14].

Ліквідації СБ поляків не відбувалися стихійно. Інструкція для СБ Групи «Тури» (Волинська обл.) зобов'язувала проводити ліквідацію поляків «у мудрий спосіб» [14, арк. 53]. Це реалізовувалося лише після відповідних погоджень та ретельно документувалося. У грудні 1943 р. до районного референта СБ надійшла інформація стосовно трьох польських сімей у м. Турійськ. За ворожу щодо українців роботу їм винесли смертний вирок. Невдовзі його узгодив Ковельський окружний комендант боївок СБ Федір Шабатура – «Щука». Лише після цього комендант районної боївки СБ «Кос» приступив до виконання вироку [1, арк. 79].

До волинських чехів (переважно католиків) СБ ставилась обережно, намагаючись не порушувати нейтралітет [21, с. 284]. У наказі референта СБ Дубенського надрайону Михайла Захарського – «Граба» зазначено: «Арешт чехів може бути без порозуміння чеського проводу. Крім того потрібно мати матеріали і в той час приступити до арешту, бо щоб ми себе не скомпромітували. Про арештованих чехів та їх ліквідацію, протоколи надсилати до мене, незглядно чи його оправдано чи ні. Крім того давати окремі свої орієнтації на даного чеха, що переходив через слідство» [15, арк. 280].

Здобуде в каральних операціях майно СБ намагалася передати постраждалим від поляків українцям. У наказі № 8 для кушових СБ району «Д» (Турійський р-н Волинської обл.) від 20 жовтня 1943 р. указано, що до їхніх обов'язків входило:

- ведення обліку вбитих поляками українців;
- надання, за можливості, допомогу потерпілим (продуктами, одягом);
- допомагати населенню в розбиранні на будматеріал польських будинків [1, арк. 283].

Інколи серед трофеїв, здобутих СБ, траплялись унікальні документи, які допомагали в налагодженні контррозвідувальної роботи. Один із підрозділів Червоної армії захопив у червні 1944 р. архів Волинського (Луцького) окружного проводу ОУН. Серед вилучених «смершівцями» документів частина виявилася написана польською мовою. Серед них:

- звернення «Командира партизанських загону А. Кміціца» від травня 1943 р. із закликом битися проти українських націоналістів;
- «Оголошення» КПСЗ м. Варшава за серпень 1943 р. із повідомлення про винищення «українськими бандами» польського населення за Бугом. Зазначено, що за кожне спалене село, винні будуть покарані «вогнем та мечем». У помсту за смерть кожного поляка будуть убиті учасники нападів;
- присяга співробітника органів безпеки перед «святою дівою Марією – покровителькою Польської Корони» вірності «президенту та уряду Речі Посполитої» в боротьбі за звільнення країни від окупантів;
- «Інструкція розвідувальної роботи на українських землях», яка поділяла її на «легальну» й «нелегальну». Мета цієї роботи – а) підготовка оборонних заходів від можливих виступів українців; б) проведення пропаганди серед українців; в) збір матеріалів для використання польським урядом під час проведення міжнародних конференцій із вирішенням українського питання; г) підготовка матеріалів для притягнення польськими судами до відповідальності винних у злочинах [6, арк. 3–8].

Слід зазначити, що й АК не гребувала проведенням каральних операцій стосовно цивільних українців. На початку 1943 р. при ній створено спеціальний 8-й диверсійний відділ «Кедив» (Kierownictwo Dywersji Komendy Główniej Armii Krajowej), який здійснював «відплатні акції» [22, с. 407]. За

своїми функціями «Кедив» нагадував поліцейсько-виконавчий відділ (боївку) СБ і діяв поза межами міжнародного гуманітарного права. Згідно зі спогадами Миколи Куницького, за необхідності, вояки «Кедиву» проводили диверсійно-терористичні операції під виглядом вояків УПА [25, с. 167]. Утім, слід зауважити, що ліквідації українських сіл здійснювали переважно звичайні польські загони самооборони або бойові підрозділи АК.

СБ намагалась уважно стежити за активністю поляків та оперативно реагувати на напади. Її розвідувальна робота опиралася на загальну мережу «зовнішніх» інформаторів. Наприклад, упродовж жовтня – листопада 1943 р. від станичного розвідника «Тигра» до референта СБ Теремнівського р-ну (Ківерцівський р-н Волинська обл.) двічі надходили повідомлення про дії поляків [14, арк. 38]. Упродовж літа 1943 р. кушовий СБ Степан Бочнюк – «Вовк» із Турійського р-ну Волинської обл. надіслав керівництву п'ять повідомлень про дії поляків [2, арк. 12–13].

Недолік роботи «зовнішніх» інформаторів – обмеженість можливостей для збору даних. Незважаючи на це, вона завдавала полякам значних неприємностей. Згадуючи про оборону «пляцувки» в с. Гута Степанська Сарненського р-ну Рівненської обл., командир загону самооборони АК капітан Владислав Коханський зазначав, що оунівці мали «добре організовану і справну інформаційну службу» [24, с. 708].

Особливо цінними для СБ були «внутрішні» агенти, переважно поляки за національністю, які безпосередньо діяли в таборі ворога. Один із таких – житель с. Нири Турійського р-ну Волинської обл. підхорунжий Врубель. У «пляцувці» Засмики він обіймав посаду коменданта «плютона» (взводу) АК. Зібрані дані Врубель передавав через свою наречену Надію, яка була сестрою кушового СБ Миколи Марценковського – «Борута». Також існував запасний канал зв'язку через чеха Андрія Свободу – «Білого» з містечка Купичів Турійського р-ну. Саме ця ділянка була викрита поляками. Під тортурами арештований чех виказав усю інформаційну мережу. Під час арешту, не бажаючи потрапити до рук ворога, Врубель застрілювався [19, с. 32].

Серед згаданих «внутрішніх» агентів траплялися й українці. За радянськими даними, до підпілля АК вступив лікар Василь Кархут, який виконував там розвідувальні завдання СБ [7, арк. 91]. Проте за відсутності достатньої кількості даних наразі важко більш ґрунтовно дослідити роботу «внутрішніх» агентів СБ у польському підпіллі.

На початку 1944 р. польсько-український конфлікт на Волині та Західному Поліссі поступово згасає. Майже одразу з цим розпочалися переговори між керівництвом ОУН й АК про співпрацю в боротьбі з радянською владою. Зокрема, ще восени 1943 р. у Львові таку зустріч провів віце-президент УГВР, доктор богослов'я Іван Гриньох – «Доктор Орлів». За радянськими даними, він водночас активно співпрацював із СБ ОУН [8, арк. 30]. Подібні переговори продовжувалися й у наступні роки, однак досягти помітних результатів їм не вдалося.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналізуючи протистояння Служби безпеки ОУН та польського підпілля в часи Волинської трагедії, можна стверджувати, що його поштовхом була співпраця останніх із німцями. Поступово до цього додалися інші причини: небажання визнавати адміністрацію Запілля УПА, створення власних бойових підрозділів і втягнення в збройне протистояння з українцями. Незважаючи на суттєву перевагу в подіях Волинської трагедії СБ, «двуйці» Армії Крайової вдалося налагодити розвідувальну роботу в середовищі супротивника та створити власні диверсійно-терористичні підрозділи «Кедиви». Уведення до наукового обігу нових документів та продовження стрімкого розвитку досліджень польсько-українського конфлікту 1942–1947 рр. дасть змогу історикам невдовзі доповнити й розширити підняту в статті проблему.

Джерела та література

1. Архів Управління Служби безпеки України (далі – Архів УСБУ) у Волинській обл. Ф. п. Спр. 6745. 427 арк.
2. Архів УСБУ у Волинській обл. Ф. п. Спр. 9190. 153 арк.
3. Архів УСБУ у Волинській обл. Ф. п. Спр. 67808. 143 арк.
4. Боярчук П. Трагедія Скобелки: де ж істина? *Волинь*. 2004. 28 лют.
5. Веденєєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). Київ: Генеза, 2006. 408 с.
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 86. 309 арк.
7. ГДА СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1202. 296 арк.
8. ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2370. 275 арк.

9. ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67424. Т. 1. 115 арк.
10. ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67427. 87 арк.
11. ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67434. 139 арк.
12. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 66. 515 арк.
13. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.). Ф. Р-1021. Оп. 1. Спр. 1. 216 арк.
14. Державний архів Волинської обл. Ф. Р-1021. Оп. 1. Спр. 6. 74 арк.
15. Державний архів Рівненської обл. Ф. Р-30. Оп. 2. Спр. 32. 306 арк.
16. Кресова книга справедливих 1939–1945. Про українців, які рятували поляків, винищуваних ОУН та УПА. Варшава: ТИРСА, 2013. 233 с.
17. Курило-Шванс С. У вихорі війни. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2003. 279 с.
18. Літопис УПА. Нова серія. Т. 11: Мережа ОУН(Б) та запілля УПА та території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.): док. і матеріали. Київ; Торонто, 2007. 830 с.
19. Mariański A. A w krzaku było mrowisko... Opole: Wydaw. św. Krzyża, 1993. 174 s.
20. Матеріали та документи служби безпеки ОУН (Б) у 1940-х рр. Київ, 2003. 253 с.
21. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла. Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ: Дух і літера, 2013. 360 с.
22. Нарис з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України. Київ: «Преса України», 2011. 536 с.
23. Ольховський І. Кривава Волинь. Книга друга. Українсько-польське протистояння на терені Турійського району у 1939–1945 роках. Луцьк: Волин. обл. друк., 2011. 344 с.
24. Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942–1945. Т. 4. Книга перша. Варшава; Київ: ТОВ ТИРСА, 2005. 875 с.
25. Трофимович В. У чорному трикутнику. Роль Німеччини та СРСР в українсько-польському конфлікті 1935 – 1945 років. *Волинь*. Луцьк, 2003. № 5. С. 153–174.
26. Шумук Д. Пережите і передумане: спогади й роздуми українського дисидента-політ'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981 рр.). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 432 с.
27. Царук Я. Фальсифікатори не вгамуються. *Волинь*. 2012. 11 груд.
28. Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 3838. Спр. 118. 67 арк.

Ярослав Антонюк. Малоизвестная страница Волинской трагедии: противостояние СБ ОУН и «двуйка» польского подполья. В статье исследуется противостояния СБ ОУН и «двуйки» польского подполья во время Волинской трагедии 1943–1944 гг. Указывается, что предпосылки межнационального конфликта уходят корнями в 20–30 гг. XX в. Толчком к вооруженному противостоянию стали переход украинской полиции в Украинскую повстанческую армию и замена ее немецкой оккупационной администрацией на поляков. На начальном этапе СБ действовала осторожно, стараясь не спровоцировать обострение конфликта. Ликвидировали только отдельных поляков, заподозренных в агентурной работе на немцев. В то же время польское подполье создавало собственную разведывательную сеть, в состав которой привлекали также украинцев. Следующее обострение конфликта произошло из-за отказа польского населения признавать власть администрации Заполье УПА и продолжения сотрудничества с немцами. В ответ СБ проводила карательные операции против отдельных лиц, а впоследствии – и целых сел. При этом спецслужба ОУН взаимодействовала с подразделениями УПА и отрядами самообороны. Отдельным участком работы СБ была ликвидация враждебных им поляков в городах. Все карательные операции СБ тщательно документировались и после судебного приговора согласовывались соответствующими должностными лицами. Следует заметить, что подобным образом действовало польское подполье, которое также проводило ликвидации гражданского украинского населения. В частности, при Армии Краевой действовало подразделение «Кедив», которое непосредственно отвечало за проведение диверсий и терактов. Во время вооруженного противостояния обе стороны опирались на разведывательные данные, которые поставляли информаторы из местного населения. Кроме того, они пытались вербовать агентуру в среде противника. Агентами СБ преимущественно были поляки, а «двуйки» АК – украинцы.

Ключевые слова: Службы безопасности ОУН, УПА, Армия Краевая, карательные операции, разведка, контрразведка, агентура.

Yaroslav Antoniuk. Recondite Page of Volyn Tragedy: Confrontation Between OUN SS and «Doubles» of Polish Underground. The article investigates confrontation between the OUN SS (Security Service of the Organization of Ukrainian Nationalists) and the ‘doubles’ of the Polish underground during the Volyn tragedy of 1943–1944. It was established that the preconditions of the inter-ethnic conflict origins reach the period of 20–30th of the 20th century.

The impetus for an armed conflict was the fact that the Ukrainian police had shifted to the Ukrainian Insurgent Army which resulted in replacement Ukrainians for Poles by the Nazi occupation administration. At the initial stage, the SS acted cautiously, trying not to provoke an escalation of the conflict. They eliminated only those Poles who were suspected as involved in Nazis intelligence activities. At the same time, the Polish underground had been creating its own intelligence network, which also included Ukrainians. The subsequent escalation of the conflict was caused by the continued cooperation

of the Polish inhabitants with the Nazis and their refusal to accept authorities of the Zapillya UPA administration. As a response to those actions, the SS conducted punitive actions against some individuals, and afterwards the whole villages. At the same time, the OUN Security Service interacted with the UPA units and self-defense departments. The other Security Service activity field was elimination of hostile Poles in cities. All the punitive operations of the Security Service were thoroughly documented and, after the sentence, approved by the relevant officials. It should be noted that the Polish underground, which acted same way as Ukrainian one, had been eliminating civil Ukrainian inhabitants. In particular, the «Kedyw» unit was directly responsible for sabotage and terrorist acts and operated as a part of the Armia Krajowa. During an armed confrontation, the opponents relied on intelligence data provided by agents from the local population. In addition to that, they tried to recruit agents from the opposite environment. The SS members were mainly Poles, and the Armia Krajowa «doubles» were Ukrainians.

Key words: Security Service, OUN, UIA, Armia Krajowa, punitive operations, intelligence, counterintelligence, agency.

Стаття надійшла до редколегії
11.08.2018 р.

УДК 94(477.82)«1940/1990»:622

Юрій Велінець

Трансформаційні процеси в системі управління Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну в другій половині 40-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

У статті досліджено трансформаційні процеси в системі управління Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну в другій половині 40-х – на поч. 90-х рр. ХХ ст. Охарактеризовано господарсько-економічні реформи у вугільній промисловості СРСР другої половини ХХ ст., які відобразилися на функціонуванні системи управління промисловим виробництвом вугільних шахт. Здійснено аналіз основних нововведень у керівництві різними видами промислових об'єднань вугільних підприємств. На основі історичних джерел та історіографії зроблено спробу об'єктивно оцінити зміни в структурі управління вугільної галузі Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну.

Ключові слова: вугільна галузь, трест, комбінат, виробниче об'єднання, Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн, шахта.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток вугільної промисловості у Волинській області позитивно сприяв економічному розвитку західних областей УРСР – і в цьому запорука налагодженої системи управління. Система управління вугільної галузі залежала від внутрішньополітичного курсу та господарських реформ СРСР, які мали свої особливості. Усі зміни в органах управління вугільними підприємствами вводилися на всіх вугільних басейнах СРСР, тому Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн не був винятком і все ж мав низку особливостей, які схарактеризовано в цій публікації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженням змін структури управління вугільної промисловості СРСР займалися як українські, так і російські вчені. Українські науковці переважно розглядають структуру управління вугільною промисловістю на прикладі Донбасу, зокрема систему управління ним у післявоєнний стан досліджував С. Ю. Бунтовський, С. П. Фіщенко – процес становлення Міністерства вугільної промисловості УРСР та його значення для вугільної галузі Донбасу. Російські вчені акцентували увагу на розкритті монополістичних об'єднань вугільних підприємств СРСР. А. В. Дерюшов та Є. А. Гузаєва зосереджували увагу на дослідженні радянських трестів на прикладі Кузбасу, а російський учений А. Р. Гапсаламов розглядав ланкову систему управління вугільної промисловості Радянського Союзу. Для відображення цілісної картини процесу розвитку вугільної галузі України варто дослідити також систему управління Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну.

Мета статті – аналіз трансформаційних процесів системи управління у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні другої половини 40-х – початку 90-х рр. ХХ ст. та їх впливу на виробничий процес й організацію праці шахтарів.